

telektualno srenjo. Članek zgodovinarja B. C. Novaka pa je posvečen Adamičevim prizadevanjem za uradno priznanje Tita in NOB s strani ZDA. Predstavlja nam njegove poglede na povojno jugoslovansko ureditev, ki si jo je zamišljal kot kompromis med ameriško demokracijo in ruskim komunizmom, tako da bi Jugoslavija postala nekakšen povezovalni most med Vzhodom in Zahodom. V to smer je bila naravnana tudi njegova politična akcija, ki je pripomogla, da sta ameriška vlada in javnost brez velikega obotavljanja sledili angleški v priznanju NOB in njegove oblasti v Jugoslaviji.

Literarna zgodovinarica J. Petrič črpa iz Adamičevega prvega ameriškega obdobja, ko je kot prevajalec slovenske književnosti odigral vlogo posrednika med slovensko in ameriško kulturo. To je bila zanj tudi nekakšna šola ustvarjanja v angleškem jeziku in hkrati doba spoznavanja kontrastov v človeški družbi, ki jo je obravnaval v svojih prevodih. Pri prevajalskem delu si je Adamič privoščil dokajšnje odstopa od izvirnika in priredbe po okusu ameriškega bralca, tako da je včasih povsem spremenil sam značaj dela. Jubilejni tematski sklop o Adamiču zaključuje literarno-zgodovinski članek J. Žitnik, ki predstavlja pisatelja v vseh njegovih idejnih vlogah, in sicer kot velikega Slovenca in velikega Američana, kot pozornega opazovalca družbenega, političnega in kulturnega dogajanja, kot borca za velike ideale in poeta, ki je poredkoma, a zato nič manj globoko in prepričljivo ubesedil tudi ljubezensko čustvovanje. Avtorica analizira in povezuje prvine, ki so postale sestavni del njegove intelektualne drže in ki jih je črpal iz vrednostnega sestava obeh svojih domovin.

V drugem delu revije nas M. Drnovšek seznanja s spomenico, ki jo je izdala izseljeniška katoliška akcija iz Aumetzta v Franciji leta 1931. Tamkajšnji slovenski katoliški voditelji so ob poslabšanju delovnih razmer in odnosov izseljencev z okoljem, kot posledice gospodarske krize, prosili jugoslovanske oblasti za ustrezno pravno-politično ureditev zaposlovanja jugoslovanskih državljanov v tujini. Memorandum je pomenil tudi reakcijo na vse večji vpliv levičarjev med izseljenci in izpostavljal problem alkoholizma, moralne izprijenosti in ateizma. Sledi razprava A. Horvata o prizadevanjih slovenskih izseljencev v južni Ameriki za posredovanje materinsčine svojim v tujini rojenim potomcem. Ta prizadevanja tečejo že od leta 1933, ko so medvojni primorski emigranti začeli s tečajji slovenskega jezika. Ti so se kljub hvalevrednim naporom le s težavo nadaljevali in niso predstavljali dovolj močnega jezua pred asimilacijo. Uspešnejša je bila povojna politična emigracija, ki je imela v svoji sredi številni intelektualni kader in organizacijske izkušnje na šolskem področju, tako da ji je uspelo vsolati v slovenske tečaje kar 80% družin. Sicer pa se tudi ta emigracija zadnja desetletja sooča z upadanjem šolskega obiska in oddaljevanjem potomstva od slovenskega jezika, kar gre vzporedno s pojavom mešanih zakonov, padanjem rojstev, kulturnimi vplivi

okolja in asimilacijskimi težnjami. C. Kocjančič poroča o treh slovenskih priseljenskih valovih v Kanadi in o različnih oblikah njihovega združevanja. Medtem ko je bila za politične begunce iz prvih let po 2. svetovni vojni značilna močna politična, kulturna in verska angažiranost, so bili poznejši in predvojni gospodarski priseljenci predvsem podjetniško naravnani in so razvili močno gospodarsko strukturo. Osamosvojitve Slovenije je po dolgih desetletjih ločevanja privedla do zblizanja in boljšega sodelovanja med stranema.

Psiholog J. Zažokar analizira nostalgični odnos izseljenca tretje generacije do domovine svojih prednikov skozi literarni opus in religiozno misel nemškega pesnika, pisatelja in pastora poljskega porekla J. C. Biernatzkega. Razprava M. Bevc pa nam odpira pogled na pojav odliva "slovenskih možganov" v tujino, ki je bil v tem desetletju, tako v absolutnem kot relativnem merilu, med največjimi med desetimi državami vzhodne Evrope. Kot zadnjo prinaša deveta številka Dveh domovin predstavitev litovskega izseljenstva v Argentini izpod peresa antropologov M. Maffije, G. Morgante in M. Fore. Če naj se na koncu povrnemo k osrednjemu tematskemu sklopu, velja med informativnimi in recenzijskimi rubrikami opozoriti še na poročila o prireditvah v počastitev 100-letnice Adamičevega rojstva in o uspešnem mednarodnem znanstvenem simpoziju na temo "Intelektualci v diaspori", ki ga je za ta jubilej priredil Inštitut za slovensko izseljenstvo v dneih od 1. do 5. septembra lanskega leta v Portorožu.

Aleksej Kalc

Jurij Fikfak: LJUDSTVO MORA SPOZNATI SEBE.

Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja.

Ljubljana, 1999, 242 strani.

Jurij Fikfak je raziskavo narodopisnih prizadevanj časovno omejil z letom 1843, ko so začele izhajati Kmetijske in rokodelske novice, in 1895-1896, ko so izšle Štrekljeve Slovenske narodopisne pesmi in Murkov narodopisni program v Letopisu Matice slovenske. Narodopisje je bilo eno bistvenih področij v Novicah, Slovenski bčeli, Slovenskem glasniku, ki so obvljavali spise poučnejše narave, medtem ko so bile tehtnejše razprave kasneje objavljene v Letopisu Matice slovenske, Kresu in Ljubljanskem zvonu. Ne smemo pozabiti, da je bilo od začetka izhajanja Novic l. 1843 na Slovenskem možno objavljati izključno v nemščini, v obdobju, ki ga raziskava zajema, pa se začne intenzivno objavljanje besedil v slovenskem jeziku.

Delo je obsežno, razdeljeno na štiri poglavja (Pred podobami, Žanri - prostori narodopisja, Dileme narodopisja, Epilog), katera vsebujejo več podpoglavij. Avtor poudarja, da ni njegov namen zapisati "pravo zgodovino etnologije ali njen zgodovinski pregled", pač pa gre

za narodopisno skico ali podobo narodopisja, za razmisleke o možnostih in posameznih vprašanih narodopisja, za iskanje in ponazoritev pripomočkov za branje besedil narodopisnega značaja. Zgodovino slovenske etnologije ali narodopisja 19. st. razume kot odkrivanje "lastnega, lastne tujosti ali drugačnosti". Pri tem je bil v 19. st. nacionalni moment večinoma pred lokalnim ali regionalnim, saj je šlo za vzpostavljanje slovenske (slovanske) nacije. Tu se že dotaknemo vloge raziskovalca v tistem času, kajti interes le-tega je bil marsikdaj identičen državnemu interesu.

Osnovni namen Fikfakovega dela je zastaviti drugačna izhodišča za razmisleke o dogajanjih na področju raziskovanja ljudske kulture, pri čemer posebno pozornost posveča nekaterim temeljnim dilemam tistega časa, in sicer: komunikaciji med raziskovalcem in informatorjem, razmerju med laičnim in znanstvenim narodopisjem, jeziku raziskovanja. Te dileme pa vseskozi spremljajo vprašanja vsebine raziskave, objekta-subjekta raziskave, obseg in izbira vzorca, vprašanja o narodopisju kot znanosti, vprašanje žanra, raba terminologije ipd.

Fikfak med drugimi mnenji navaja tudi mnenje ameriškega antropologa Michaela Agarja, kateri pravi, da narodopisje kot tako ni niti objektivno niti subjektivno, temveč je interpretacija, ki povezuje dva svetova - svet bralca in svet informatorja v tretjem - v svetu pisca-raziskovalca. Zgodovina narodopisja se od tega pojmovanja na videz loči le v tem, da daje občutek objektivnosti, kajti besedila so za razliko od informatorjev vseskozi na voljo, so preverljiva. Vendar pa se pogledi in naravnosti skozi čas spreminjajo. Tako bi dvosmernost etnologije kot vede v 19. st. - razsvetljenska in romantična usmeritev - z današnjega stališča označili kot nastavek dveh pogledov - folkloristike in etnologije, torej dveh razmeroma samostojnih disciplin.

Doslej je bilo napisanih kar nekaj pregledov slovenske etnologije - narodopisja (Kotnik, Novak, Kremšek, Bogataj), vendar so bili v svojih delih raziskovalci (razen J. Bogataja) manj pozorni na razmerje med spraševalcem in informatorjem. Prav tako so premalo pozornosti posvečali sami tehnologiji in zgodovini opisovanja - tipizaciji.

Fikfak se je pri pregledu in izboru del, poročil, potopisov in drugih prispevkov osredotočil pretežno na slovensko pisana besedila. Njegova splošna ugotovitev je, da je slovensko narodopisje nastajalo sprva v veliki meri v okviru, nato pa z zelo intenzivnimi stiki z nemškimi jezikoslovnimi prostorom in tamkajšnjimi referenčnimi mrežami. Jezik spisov je bil sprva nemški (Šafarik, Krek, Murko idr. so sprva izdajali svoje spise v nemškem jeziku), to pa se je z uvajanjem slovenskega jezika v časopisje spremenilo.

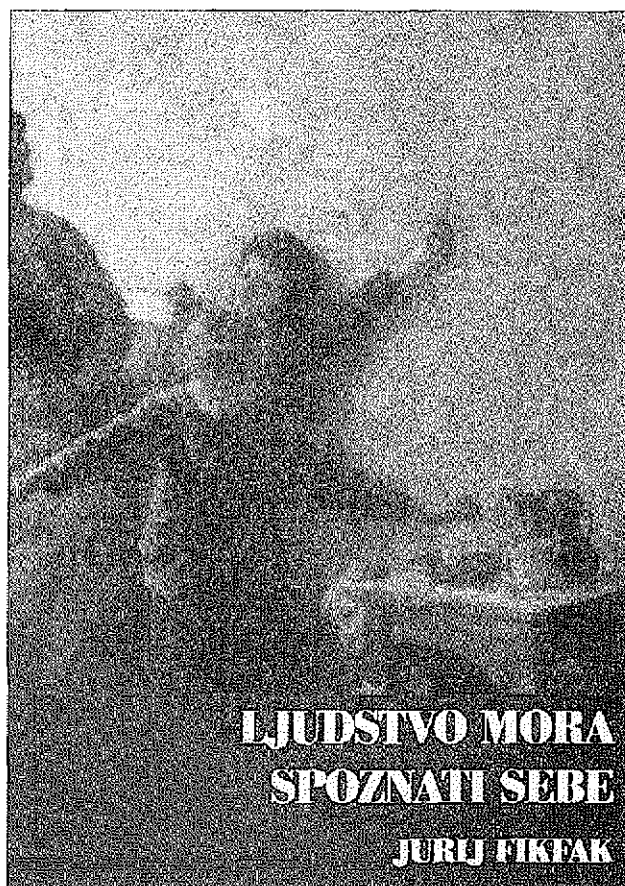
Za raziskavo podobe narodopisja so poleg izrazito strokovnih člankov posebej zgovorni potopisni in domoznanski spisi. Po Fikfakovem mnenju postane potopis

narodopisno zanimiv, ko pisec na svojem popotovanju evidentira Drugo, Drugačnost in jo poskusi razložiti. Meri, da lahko potopise jemljemo kot "potrebo meščanstva po spoznavanju Drugega, ki bi pokazala na svojevrstnost in pravilnost meščanske identitete, gre za potrebo po razlikovanju med Jaz - Drugi, Mi - Oni". Vendar pa se med avtorji pojavlja skepsa o vrednosti potopisnega žanra kot sredstva, s katerim si bralec bogati svoje znanje, ker kaže na marsikdaj problematični in subjektivni značaj potopisnega žanra. Komunikacija z informatorjem je ambivalentna, kajti vse premalo vemo, kateri jezik je uporabil spraševalec in katerega informator.

Z narodopisnega vidika pri potopisih razlikujemo subjektivno raven, raven literarnega doživetja in t. i. objektivno raven - opisovanje ljudi, dežele in statistike. Tako se je proti koncu 19. st. izkristaliziralo nekaj smeri, ki so bile bolj prepričljive in uporabne, npr. zgodovinsko, deloma narodopisno usmerjeno domoznanstvo, kateremu J. Fikfak posveča posebno pozornost. Pri tem si je pomagal z doslej najizčrpnjšo obravnavo razmerja med domoznanstvom in etnologijo na Slovenskem, objavljeno v zborniku *Etnologija in domoznanstvo* (Kremšek idr., 1989).

K domoznanskim spisom šteje tiste, ki govorijo o domačem kraju, domači pokrajini, tudi o določenem geografsko-upravnem območju, in katerih namen je navadno z upoštevanjem čimveč vidikov opisati določeno področje. V prvi polovici 19. st. je bilo med prispevki, ki so plod sistematičnega dela, kar nekaj velikih akcij (npr. Franciscejski kataster, Gothova serija, Zgodovine fara...), ki so bile v veliki meri rezultat prizadevanj znotraj državnostatistične usmeritve. Vendar pa se tu pojavi konflikt med lokalnim in nacionalnim, kajti domoznanstvo zanima celota, in ne posamezne kulturne prvine. Po Fikfaku ostajamo pri domnevi, da se domoznanstvo giblje znotraj totalitete, ki malo ali pa sploh ne upošteva posameznika in ki totalizira kolektiv Svojega-Istega, hkrati potrebnega Razuma. Ideja romantike pa totalizira tisto partikularno vsebino, s pomočjo katere razberemo in vidimo predmet, ki odslikava nacijo, ljudsko kulturo, totaliteto. Gre torej za razmereje med Drugim in Svojim-Istim, pri čemer je nacionalno Svoje-Isto prav tako tudi regionalno in lokalno. Partikularno je rabilo interesu avstro-ogrške monarhije po legitimaciji, vključevalo je vse. Totalno je izločalo drugačnost in obstaja kot koncept Očetnjave, Domovine, Enega. Domoznanstvu je bila imanentna osnovna želja države - vzgojiti si voljnega in uporabnega podanika.

Narodopisno obarvani spisi odpirajo različna vprašanja in dileme. J. Fikfak se je v svojem delu omejil na nekatere bistvene. Poudarek daje razmerju raziskovalca do ljudske kulture. Tu se naslanja na razmišljanja Stanka Vraza, ki je prvi pisal o položaju izobraženca (raziskovalca) in njegovem razmerju do "preprostega človeka". Izobraženec je tujec, preprost kmet je Drugi, in med njima zeva prepad. Izvor nerazumevanja je

najprej v razliki med družbenimi razredi - med meščanskim in kmečkim, razlika je predvsem kulturna in civilizacijska. Po Vrazovem razumevanju izobraženec in kmet različno doživljata svet. Fikfak meni, da so bile pri odkrivanju temeljne značilnosti razmerja do ljudske kulture v navalu in nujni odkrivanja slovenstva in bogastva lastnega kulturnega izročila, potlačene ali spregledane razlike med ljudsko in elitno kulturo. V okviru Fikfakovega dela ljudska kultura pomeni kulturo večinoma depriviligiranih plasti v razmerju do vladajočih, dvora in uradništva. Razume jo kot neelitno kulturo, pri čemer je odvisen od razumevanj, ki so jih nakazali zbiralci in raziskovalci v prejšnjem stoletju. To je tudi čas, ko je bilo razmerje do ljudske kulture zelo ambivalentno. Primeri piscev Navratila, Hicingerja, piscev Zgodovin fara kažejo, da je glavna bojazen strah pred spretnjenim svetom, v katerem ne ločimo več med kmetom in meščanom, med gospodarjem in hlapcem... V 19. st. je bila na podeželju izpeljana "socializacija" s temeljitim in sistematičnim posegom države in njenega aparata v vsakdanje življenje prebivalstva (šolstvo, obvezna vojaška služba). Tako je jezik, ki ga v zapisanih besedilih govorilo "ljudstvo", očiščen "smetja", narečnih besed, vera, ki naj se je ljudstvo nauči, je očiščena poganskih prvih. Tedaj je ljudska kultura v civilizacijskem procesu doživela šok, saj so država, šola in cerkev

bistveno pripomogli k temu, da so se nekatere prvine, zlasti znotraj ljudskega verovanja in praznovanj (ritualov), predvsem na manifestni ravni očistile mnogih primesi sinkretičnega, magičnega ipd. Pri procesu so sodelovali tako t.i. razsvetljenci kot romantiki in drugi narodopisci. Na eni strani so opisovali neizogibno izginjajoče, na drugi pa tisto, kar je ostajalo. Razlika je bila le v tem, ali je tisto, kar izginja, vredno opisa in si ga morajo določene plasti pridobiti nazaj, ali pa je neogibno podvrženo minevanju in preteklosti.

Z odnosom raziskovalca do ljudske kulture in jezikovnim oblikovanjem narodopisnih besedil je vseskozi povezano vprašanje "Kdo ali kaj je predmet raziskave in prezentacije?". Pri nas je uveljavljena aksiomatična opozicija (Kremenšek, 1983): na eni strani gre za raziskovanje kulturne prvine, ki je značilna za folkloristiko (uveljavljeno v času romantičnega pogleda na svet), na drugi pa za človeka kot nosilca kulturnih pojavov (znotraj razsvetljenskega pogleda), kar je značilno za etnologijo. V 80. in 90. letih je prišlo tudi do pomembnega preloma - t. i. epistemološkega, oz. gre za začetek znanstvenega narodopisja, do katerega je prišlo, ker sta bila obstoječe ljudsko izročilo in kultura premalo podrobno in neustrezno zapisana. Ta prelom sta vzpostavila Štrekelj in Murko in tako konec 19. st. etabrirala etnologijo in folkloristiko kot znanstveni disciplini.

V tem času se je debata iz poljudnih časnikov preselila v strokovne, pomembno je k temu prispevala tudi univerza. Časniki tudi določajo svoje kroge. Tako je bilo za Novice in Slovenski glasnik značilno, da sta zbirala vse pišoče, medtem ko se je z Letopisom Matice slovenske, Kresom in Ljubljanskim zvonom že začela diferenciacija, oblikovanje skupin glede na osebne, strokovne in druge afinitete. Posebno skupino predstavljajo raziskovalci, ki jih Fikfak imenuje "outsiderji", npr. Janez Trdina, ki je skoraj povsod, kjer je objavljaj, doživel bodisi cenzuro bodisi prekinitve objavljanja. Razlika med znanstveniki in laičnimi ljubitelji je v komunikaciji, ki je vedno enosmerna - laiki komentirajo, raziskujejo, preverjajo domnenve in teze znanstvenikov, obratne komunikacije pa skorajda ni.

Eden temeljnih problemov, ki so se ga zavedali že zbiralci sami, je bila "tujkost izobraženstva" in posledična opozicija med izšolanim in "prostim človekom". Kot pravi Fikfak, so si potrebno zaupanje informatorjev izobraženci zapravili ali omejevali še sami, s tem da so se v spornih situacijah med seboj pogovarjali v nemščini ali latinščini. Raziskovalec je razliko med seboj in informatorjem vzpostavil tudi s tem, da je informatorjevo besedilo jezikovno prevedel ali priredil, vsebinsko prilagodil določenemu razumevanju takratne meščanske družbe. Jezik piscev narodopisnih besedil v 19. st. je praviloma etnografski sedanjik - objekt opisa in agent opisanega sta tretjeosebni subjekt v ednini ali množini. Raba etnografskega sedanjika je bila v antropoloških pisanjih resno kritizirana. Opisana je bila kot nejasen in

v bistvu atemporalen trenutek, ki kaže na ahistorično podobo antropologije. Raziskava sedanjika terja analizo vloge pripovedovalca, opisanega "objekta" pripovedi in vloge jezika glede na različne vrste diskurza. Po Fikfaku etnografski sedanjik sam po sebi ni sporen kot forma, pač pa je sporna "njegova raba kot sprevrnjeno zrcalo, kot ideološki lom, ko z njim pisec vzpostavlja določena razmerja, ko z njim opisani vsebini omogoči videz brezčasnosti, brezplastnosti...". Pri razmerju raziskovalec - informator gre za osnovno vprašanje komunikacije. Sporočevalec (zbiralec) je med dvema svetovoma - med svetom informatorja in svetom bralca, zato je tudi po svojem položaju prevajalec. Izbrati mora primeren jezik, da bo zadostil kriterijem resnične upodobitve in da bo sporočilo naslovniku dovolj razumljivo in dovolj mikavno, da ga bo prebral. Fikfak z "jezikom" misli v prvi vrsti na besedišče, s katerim so narodopisci opisovali življenje, ljudi, njihove šege in navade. Problem jezika je problem terminologije v smislu poimenovanja stvari in pojavov, ki pa niso za vselej določena, saj se spreminjajo s pogledi. V 19. st. je bil nemški jezik "lingua franca" v znanosti in med raziskovalci v Habsburški monarhiji. Problem terminologije je bil in je še danes splošen. Fikfak ponazarja ta problem pri pojmih šega, navada in običaj. Definicije predmeta opisovanja, zbiranja, zanimanja nihajo med dvema možnostima: prva misli pod šegami in navadami "totalno" kot način ali posebno obliko življenja, po čemer se narodi, pokrajine ali naselja ločijo med seboj; drugi pogled misli šege kot del narodnega življenja, kot "partikularno", kot tisto, kar označuje posebne dogodke v življenju skupnosti ali posameznika in je nekaj enakovrednega pesmim, prozi ipd. Gre za razliko med prikazovanjem ljudskega življenja in med šegami in navadami, ki naj pomenijo to ljudsko življenje.

Knjiga odpira vprašanja o tem, kako naj današnji bralec razume dela, ki so v iskanju slovenstva in pomena kulture za narodovo samoopredelitev marsikdaj zamolčala informatorjevo izvirno govorico ter njegov jezik in občutja zapisala tako, da bi bila sprejemljiva mestno izobraženemu naslovniku. Kljub široko zastavljenemu naslovu delo le ni namenjeno širokemu krogu bralcev, saj gre za natančno raziskavo tedaj objavljenih besedil, ki prikazujejo nastajanje in oblikovanje narodopisja na Slovenskem ter nekatere temeljne dileme tistega časa.

Tina Novak Pucer

Marina Cattaruzza: SOCIALISMO ADRIATICO.

La socialdemocrazia di lingua italiana nei territori costieri della Monarchia asburgica: 1888-1915. Roma, Piero Lacaita Editore, 1998, 192 strani.

Po daljšem času imamo pred sabo novo delo o zgodovini tržaškega in istrskega ter v manjši meri goriškega

in dalmatinskega socialističnega gibanja za časa Avstrije. Kot že pred mnogimi leti s študijo o izvori tržaškega proletariata *La formazione del proletariato urbano* je Marina Cattaruzza tudi tokrat prispevala temeljno delo o delavskem in socialističnem gibanju ob Jadranu. Tako veljavo dajejo knjigi uporabljeni primarni viri in znanstvena literatura ter novi prijemi in vidiki preučevanja, ki jih uvaja. Glede zgodovinske literature moramo žal beležiti, da je avtorica upoštevala le znanstvena dela v italijanskem in nemškem jeziku, spregledala pa je prispevke slovenskega zgodovinarja, vsaj one, ki se ne tičejo izključno Trsta in/ali niso bili objavljeni v nemščini in/ali italijanščini. To je nedvomno vidna hiba za tako pomembno delo, saj je bil razvoj socializma v Trstu tesno povezan s socialističnim gibanjem na Kranjskem in Štajerskem, ki je tržaškemu nudil dobršen del vodilnega kadra in je tržaško delavsko gibanje vključil v širši kontekst avstrijske socialdemokracije, kar avtorica sicer priznava. Vendar je treba Cattaruzzi priznati, da je prva italijanska raziskovalka, ki slovenske komponente objadranskega delavskega gibanja ne obravnava ločeno in mimogrede, ampak kot sestavni del socialističnega gibanja v Avstrijskem Primorju.

Tak pristop odgovarja predpostavki, ki je jasno izražena v uvodu. Zavračujoč nacionalne vidike preučevanja kot zavajujoče, Cattaruzza izrecno poudarja, da je za pravilno dojetje zgodovine socializma ob Jadranu potrebno to gibanje postaviti v njegov naravni in edini pravilni okvir, v okvir avstrijske socialdemokracije. Avtorica priznava obstoj krajevnih posebnosti, ki so pogojevale jadranski socializem in njegove posamezne regionalno opredeljene komponente (ki jih tudi upošteva in izpostavlja), vendar poudarja, da so se jadranski socialisti gibal v mejah teoretičnih in organizacijskih postavk vseavstrijske socialdemokracije. In v ta okvir je treba vključiti tudi odgovore, ki so jih razne komponente jadranskega socializma dajale na vprašanje mednacionalnih odnosov znotraj proletariata, ki je bilo osrednje vprašanje, od katerega je bil odvisen razvoj socialističnega gibanja ob Jadranu.

Prvo poglavje pogloblja začetke in izvore delavskega gibanja v Trstu, prvemu in najpomembnejšem žarišču socialističnega gibanja ob Jadranu. Značilnosti nastajanja tržaškega proletariata so pogojevali tudi načine uveljavljanja socialističnega gibanja in mu oblikovale njegove specifične poteze. Cattaruzza izpostavlja prisotnost dveh različno usmerjenih skupin znotraj tržaškega socialističnega gibanja, ki sta bili prisotni predvsem v začetni dobi, a sta se obdržali tudi kasneje. Prva je bila v tesni zvezi z osrednjim vodstvom avstrijske socialdemokracije in je v Trstu skušala uveljavljati vseavstrijske modele organiziranja in ideološke prvine. Na začetku so to komponento sestavljali predvsem aktivisti slovenske in nemške narodnosti, ki so prišli v Trst iz Štajerske, Kranjske ali Koroške. Na drugi strani pa je bila